

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Для середніх закладів освіти як у різних країнах світу, так і в Україні з'явилися сучасні парадигми навчання. Основним орієнтиром став компетентнісно орієнтований підхід до формування освіти. Кожен підліток після закінчення школи повинен мати не тільки суму знань та володіти певними професійними навичками, а й бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, активно діяти і приймати рішення. Безперечно, час ставить нові вимоги до якісної освіти. У чому їх новизна?

Насамперед їх новизна визначається тим, що академічні знання стають усе менш важливими показниками якості освіти, їм на зміну приходять такі показники, як стійкість мотивації пізнання, здатність до самоосвіти, усвідомлення необхідності освіти впродовж усього життя. Тобто сучасна школа повинна забезпечити умови для самореалізації, самоактуалізації кожної особистості, а саме: правильно організувати роботу з формування у школярів готовності до самоосвіти. Отже, на сьогодні постала проблема щодо організації роботи з формування в учнів готовності до самоосвіти в рамках середньої школи.

Питання підготовки учнів до самоосвіти є предметом досліджень педагогів, психологів. Теоретичні основи підготовки до самоосвіти заклали А. Дістервег, Я. Каменський, Дж. Локк, Г. Сковорода. Особливості психологічної та практичної підготовки учнів до самоосвіти розкрили Г. Закіров, Н. Іванова, В. Сластьонін. Але недостатньо на сьогодні чітко сформульовано і висвітлено шляхи формування самоосвіти учня в школі.

Метою статті є визначення основних шляхів формування самоосвітньої компетентності школярів у процесі навчання в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Варто зазначити, що *самоосвітня компетентність особистості* – це готовність і здатність особистості до самостійного, систематичного, цілеспрямованого пізнання дійсності, засвоєння соціального досвіду людства, самореалізації, саморозвитку.

Самоосвіту можна розглядати як особливу діяльність, яка має свою специфічну структуру, що відрізняється від навчальної діяльності та її самостійних форм. Структурно-змістовна модель самоосвіти дає змогу виокремити такі характеристики, що уточнюють зміст поняття “самоосвітня компетентність” (див. табл.).

Структурно-змістовна модель самоосвітньої діяльності учнів

Складова	Опис
Соціальна характеристика	визначає реалізацію набутого під час навчання досвіду в соціальному вимірі
Особистісна характеристика	спрямованість і готовність учнів до самостійного формування власної особистості, удосконалення в інтелектуальній сфері
Когнітивна характеристика	наявність системи знань, усвідомлених власних здібностей
Діяльнісна характеристика	реалізація в діяльності
Емоційна характеристика	емоційна настроєність, ініціативність, цілеспрямованість

1. *Соціальна характеристика* визначає не тільки вміння оперувати власними знаннями в певних ситуаціях, а і здатність бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією в нових умовах життя.

2. *Особистісна характеристика* виявляється в розумінні власних потреб на основі самоаналізу, самопізнання, самовраховання сильних та слабких сторін своєї діяльності. Учень повинен вміти критично ставитись до будь-якої отриманої інформації.

3. *Когнітивна характеристика* передбачає формування на основі знання, розуміння суспільних процесів певного ставлення, усвідомлення саморозвитку.

Ця характеристика пов'язана з інтелектуальним засвоєнням системи знань як результату надбань національної культури, духовної та практичної діяльності людства, народу, зафіксованого в історичних подіях, філософських поглядах, моральних поняттях, життєвому досвіді особистості, її уявленнях, думках тощо. Така системність визначається наявністю структурологічних зв'язків між різними галузями здобутих особистістю знань.

4. *Діяльнісна характеристика* самоосвіти учня передбачає організацію його практичної діяльності. Людина за умови розуміння та усвідомлення, сформованого емоційного ставлення починає певним чином діяти, виявляє елементи самоорганізації, саморозвитку у своїй поведінці.

5. *Емоційна характеристика* активізує спонукальні сили поведінки, створює дієвий контекст у формуванні самоосвіти особистості. Високі емоції й почуття допомагають актуалізувати потяги й бажання учня через їх зіставлення з очікуваним результатом, при цьому мотив виступає усвідомленою індивідом спонудою в його діях і суспільній поведінці.

Для формування самоосвіти мотивація має велике значення: емоції сигналізують про наявність потреб, виявляють ставлення до предмета потреби, тобто оцінюють, якою мірою він відповідає їх індивідуальному характеру, відображає переживання, пов'язані з процесом мотивації, визначають оцінку результатів діяльності, тобто якою мірою досягнута мета відповідає ідеальній. При цьому емоційне оцінювання здійснюється як на

проміжному, так і на завершальному етапі. Емоції ніби супроводжують діяльність, підвищуючи або зменшуючи інтерес до неї.

На основі аналізу педагогічної літератури і наведеної моделі поняття “самоосвіта” передбачає:

- позитивну мотиваційну активність (пізнавальні та соціальні мотиви);
- виявлення вольових зусиль;
- наявність цілеспрямованості та самоорганізованості;
- досягнення високого рівня інтелектуального розвитку;
- сформованість певної сукупності пізнавальних умінь (самоорганізації, навчально-інформаційні, навчально-інтелектуальні, культура мовлення);
- наявність адекватної самооцінки.

Самоосвіта школяра повинна впроваджуватися в школах з урахуванням конкретної особистості учня, щоб учитель бачив особливості розвитку кожного, створюючи таким чином належну основу для результативної роботи учнів.

Отже, першочерговий етап – це *діагностика потенційних можливостей дітей*, спираючись на яку, вчитель буде мати змогу обрати відповідні завдання, адекватні можливостям учнів. Учитель має можливість на підставі діагностики створити відповідні умови для організації самоосвітньої діяльності учнів. Сучасна педагогіка має широкий спектр форм і методів діагностики (анкети, питальники, тести, педагогічні спостереження, аналіз самостійних робіт), які допоможуть визначити рівень самоосвітньої компетентності учня.

Педагогічний супровід процесу формування самоосвітньої компетентності учнів реалізується залежно від *рівня їхньої готовності до самоосвіти* в орієнтовному, змістовному, психологічному аспектах.

Ми виділяємо такі *рівні готовності до самовдосконалення*, які можна відстежити під час діагностування:

1. Епізодичний, або ситуативний (пізнавальні інтереси розвинуті на низькому рівні, освітні потреби задовольняються під час організованого навчання).

2. Регулярний, або вибіркового (самоосвіта займає визначений час, регулярність зумовлена необхідністю задоволення пізнавальних інтересів, які формуються в обраному напрямі освітньої діяльності).

3. Стійкий, або усвідомлений (для учня самоосвіта стає засобом задоволення його освітніх потреб та пізнавальних інтересів).

Виділені рівні можна розглядати і як хронологічно пов’язані етапи становлення самоосвітньої діяльності.

Аналізуючи педагогічну та методичну літературу, ми дійшли висновку, що для управління процесом самоосвіти, потрібно знати, що лежить у його основі, як він будується, як ефективно взаємодіяти з учнями, щоб у них з’являлося бажання здобувати знання самостійно.

Ми виділяємо такі подальші *напрями діяльності*.

По-перше, це *мотивація діяльності*. Тільки тоді, коли дитина усвідомить зазначену діяльність як особистісно значущу, буде проводити її

ефективно та результативно. Можна визначити чотири основних групи мотивів самоосвітньої діяльності учнів: соціально значущі мотиви; улюблені заняття; пізнавальний інтерес; мотиви самовдосконалення.

Пізнавальний інтерес розвивається всередині навчального процесу, самоосвіта школярів часто не має тієї цілеспрямованості, яка характерна для самоосвіти дорослих, тому саме тут потрібне керівництво з боку педагогів.

Організація самоосвіти учнями проходить такі етапи:

– цілепокладання. Саме на цьому етапі повинна бути сформована та внутрішня мотивація, яка дасть дитині змогу побачити, що знання, які здобуті в процесі самостійної роботи, особистісно значущі для неї. Саме на цьому етапі у дитини формується цілеспрямованість, волелюбність, бажання працювати самостійно;

– планування. На цьому етапі потрібно знайти шляхи розв'язання проблеми, наприклад, обрати шлях самоосвіти – це буде індивідуальна чи колективна самоосвіта;

– організація. Обравши шлях самоосвіти, учень має можливість організувати її. Наприклад, обравши індивідуальну самоосвіту, учень визначається щодо того, коли і де він буде працювати, яку літературу для цього обере, де її можна знайти тощо;

– реалізація. Це етап безпосередньої роботи учнів з джерелом інформації (книгою, комп'ютером, засобами масової інформації тощо). Саме на цьому етапі дуже потрібні ті загальнонавчальні вміння, які дають змогу зробити цю діяльність ефективною;

– аналіз. Це етап контролю, перевірки, що дає змогу встановити, наскільки вдалося досягти поставленої мети, можливо, робота вимагає корекції, якої саме, як її здійснити, тощо.

Компетентісно спрямований навчально-виховний процес має бути максимально зорієнтований на формування самодостатньої особистості.

Час об'єктивно потребує зміни ролі й місця вчителя в навчальному процесі. Учень має бути дієвою особою, а вчитель – його партнером у навчанні й розвитку. Навчально-виховний процес повинен базуватись на психолого-педагогічному проектуванні розвитку кожного учня, на суб'єкт-суб'єктних відносинах учасників навчання.

Тому у своїй педагогічній діяльності вчитель все найчастіше використовує технології навчання, які забезпечують формування самоосвітньої компетентності: проектні; інтерактивні; проблемні; модульно-розвивальні; продуктивні; евристичні.

Аналіз процесу самоосвіти поглиблюється та набуває нових особливостей у межах інформаційного суспільства, що ґрунтується на створенні, споживанні й поширенні інформації. Робота з інформацією набуває статусу провідного виду діяльності. Тому самоосвітні процеси стають більш свідомими. Слід відзначити, що і засоби формування самоосвіти учня в основному мають інформативний характер. Серед них виділяють такі, як: друковані джерела інформації, мережа Інтернет, радіо, телебачення, конференції, спілкування, екскурсії, походи, досліди, експерименти, доповіді.

Висновки. Отже, самоосвітню компетентність ми розглядаємо як інтегровану якість особистості, яка дає учням змогу нагромаджувати досвід у самостійному здобуванні знань, розвивати мислення, письмове та усне мовлення. Дуже важливо, щоб організація цієї роботи мала не стихійний характер, а була чітко продуманою, системною, виваженою, науково обґрунтованою. Ми визначаємо самоосвіту, навчання та самонавчання як єдиний цілісний процес, що дає змогу учням розвиватися адекватно своїм можливостям, знаходити необхідні джерела інформації та використовувати їх для задоволення своїх пізнавальних потреб.

Література

1. Бухлова Н.В. Навчаємо вчитися: діагностика і формування самоосвітньої компетентності учнів : посібник для вчителів, вихователів, батьків / Н.В. Бухлова. – К. : Шкільний світ, 2006. – 128 с.
2. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Інформаційний збірник МОН України. – 2002. – № 2. – С. 3–18.
3. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – № 33.
4. Рубакин Н.А. Как заниматься самообразованием / Н.А. Рубакин. – М. : Сов. Россия, 1962. – 127 с.
5. Татьяначенко Д.В. Общеучебные умения как объект управления образовательным процессом / Д.В. Татьяначенко, С.Г. Ворощиков // Завуч. – 2000. – № 7.

ТОРІЧНИЙ О.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЮНАКІВ ПРИЗОВНОГО ВІКУ В СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Соціально-економічні перетворення в Україні неможливі без створення сприятливих для неї зовнішніх умов, без гарантування національної безпеки та суверенітету. Відомо, що обороноздатність держави визначається рівнем боєготовності Збройних сил України, які з часу проголошення її незалежності є атрибутом держави, гарантом політичної самостійності та недоторканності кордонів країни.

Бойова готовність армії й флоту детермінується об'єктивними (розвиток бойової техніки, озброєнь, організація навчально-бойової діяльності) та суб'єктивними (рівень готовності військовослужбовців та офіцерів психологічної, фізичної та освітньої підготовленості юнаків до військової служби) факторами. Саме тому формування у школярів, зокрема в юнаків, готовності до військової професії як до одного із найважливіших видів їх соціальної діяльності – першочергова державна справа. Виходячи із цього, одним з очікуваних результатів є суттєве підвищення рівня готовності юнаків, які навчаються в середніх навчальних закладах до навчання у вищих військових закладах.

Загальні питання підготовки юнаків до строкової служби в ЗСУ, які закріплені Конституцією і регламентовані Законом України “Про загальний військовий обов’язок і військову службу”, знайшли своє відображення у працях О.В. Барабанщикова, В.І. Бачевського, Л.Р. Болотіної, А.М. Борисовського, К.Д. Вербицького, В.І. Герасимчука, В.І. Каюкова, П.В. Онищука, Г.В. П’янковського, В.Ф. Фарфоровського та ін. Сьогодні активно розробляються морально-політичні (А.А. Аронов, П.В. Казенко), фізичні